

II. SOCIALINIS UGDYMAS

NEPILNAMEČIŲ PRIEŽIŪROS INSTITUCIJOS UGDYTINIŲ ADAPTACIJOS SOCIOEDUKACINĖS PRIELAIDOS

Doc. dr. Adolfas Juodraitis

Šiaulių universitetas, Specialiosios pedagogikos fakultetas, Socialinės pedagogikos
ir psichologijos katedra
P. Višinskio g. 25, 5400 Šiauliai
Telefonas 595732
Elektroninis paštas sppkatedra@cr.su.lt

Pateikta 2002 m. gruodžio 3 d.

Parengta spausdinti 2003 m. gegužės 7 d.

Santrauka

Straipsnyje analizuojamos nepilnamečių delinkventų socialinę adaptaciją ir socializaciją trikdančios priežastys, tarp kurių svarbus vaidmuo tenka šeimai: jos socioekonominis, kultūrinis bei intelektinis statusas dažnai lemia asmenybės psichosocialinės raidos pokyčius. Įvardijamos vidutinės priežiūros institucijų ugdytinių socialinę adaptaciją trikdančių veiksnių, taip pat ir socioeducacinių socialinės adaptacijos prielaidų kintamosios, numatomos probleminio elgesio nepilnamečių asmenų socializacijos perspektyvos.

Pagrindinės sąvokos: delinkvencija, socialinė adaptacija, priežiūros institucija, neigiami veiksniai, elgesio transformacija

Įvadas

Asmenybės socialaus elgesio formavimui (-si) būtina atitinkamų ir pakankamai skirtingai funkcionuojančių (prioritetų aspektu) sąlygų sistema, kurios hierarchinė struktūra yra gana kompleksiška (biogenetiniai, sociogenetiniai, psichosocialiniai, sociokultūriniai, psichopedagoginiai ir kiti veiksniai) ir ypač kintanti atsižvelgiant į šiuos veiksnius lemiančių sudėtingų procesų komponentų trikdymo intensyvumą. Iš esmės elgesys gali būti suprantamas ne tik kaip atitinkamai organizuota įnorių, dorinių santykių, poelgių sistema, bet ir kaip tam tikras funkcijas atliekančių kognityvinių bei konatyvinių (patologinių, subordinacijos veiksnių bei intraverbiškumo ir ekstraverbiškumo) procesų sąveikos darinys. Kaip vieną iš esminių asmenybės socializacijos procese galima įvardyti adaptacinę elgesio funkciją ją suprantant kaip subjekto gebėjimą (negebėjimą) asmenine elgsena rodyti pasiruošimą (nepasiruošimą) konstruktyviai sąveikauti su socialine aplinka. Remiantis daugelio biologų, neurofiziologų, psichologų tyrimais konstatuojama, kad „vienas iš esminių adaptacijos proceso požymių, lemiančių jo specifiką, yra aktyvumas. Adaptacinis procesas, kaip biologinių atspindžių apibendrinimas, vaizduoja, pakartoja ir atkuria jį sudarančių biologinių atspindžių aktyvumo ypatumus. Adaptacijos procesui, kaip ir biologiniams atspindžiams, būdingas adekvatus, atrenkamasis ir tikslingas atspindėjimo pobūdis; jam būdingas valdymo ir reguliavimo vaidmuo” (Kalaikov, 1984, p. 31). Įvardytas aktyvumo požymis adaptacijos procese svarbus ne tiek konstantiškumo aspektu, kiek pirmiausia savo kokybiniais parametrais, t. y. pozityvia, negatyvia arba ambivalentiška dispozicija. Vyraujant vienai iš minėtų dispozicijų (ypač negatyvios orientacijos) elgesio aktyvumo konstantiškumas tampa socialiai problemišku reiškiniu. Aki-

vaizdu, kad socialaus elgesio formavimuisi būtina tam tikra deklaruojamų normų ir asmens nuostatos, nulemtos įvairių, dažnai psychosocialinę raidą trikdančių veiksnių, pusiausvyra. Tarp daugelio gana dinamiškų veiksnių ar jų grupių ypač svarbią reikšmę įgauna pagrindinių asmenybės poreikių tenkinimo sąlygos, motyvacijos ir vertybių sistemos struktūra, nuostatos, esama ar besiformuojanti bendravimo ir paklusimo įvairioms normoms patirtis ir kt., turint omenyje, kad tam tikrai visuomenės daliai (net gana ankstyvame psychosocialinės raidos etape) minėtų sąlygų užtikrinimas yra specifinio pobūdžio. Viena tokių grupių yra vidutinės priežiūros įstaigų ugdytiniai, kurių adaptacijos ir socializacijos visuomenėje procesus trikdė įvairios nepalankiai susiklosčiusios aplinkybės ir reiškiniai.

Nepilnamečių delinkventų, patekusių į vidutinės priežiūros įstaigas, socioedukacinės raidos sąlygų pokyčiai ir jų įtaka socialinės adaptacijos procesams yra šio mokslinio tyrimo objektas. Tyrime buvo remiamasi hipoteze, jog nuolat kintančios asmenybės raidos sąlygos (žemas sociokultūrinis ir ekonominis šeimos statusas, ilgalaikis ugdymas globos įstaigoje ir kt.) ypač neigiamai veikia nepilnamečių socialinės adaptacijos procesą ir lemia elgesio pokyčius, kurio negatyvaus aktyvumo parametrai trikdo atitinkamų socializacijos lygių siekimo nuoseklumą. Tyrimo tikslas buvo išsiaiškinti pagrindines vidutinės priežiūros įstaigų ugdytinių patekimo į instituciją aplinkybes ir jų tolesnės adaptacijos perspektyvas bei galimybes tikslinčiai modifikuojant susiformavusio elgesio stereotipus. Tyrimo metodika buvo pagrįsta įvairios dokumentacijos analize, nestandartizuotu interviu, atviro tipo anketa bei užrašais (*Field Notes*) įvairiai informacijai ir duomenims fiksuoti.

Tyrimo imtis – susipažinta su 130 iš 189 įstaigoje ugdomų nepilnamečių duomenimis.

Asmenybės socialinė adaptacija: trikdančių veiksnių kintamumas ir elgesio pokyčiai

Psychologinėje literatūroje bene dažniausiai minima bendroji, socialinė ir asmeninė adaptacija (Cattell, 1978; Englich, 1970; Friedman, 1966; Eysenck, 1964 ir kt.). Pabrėžiama, kad „adaptacija galima sąveikaujant su natūraliaja bei socialine aplinka (socialinė adaptacija) ir su savimi (asmeninė adaptacija). Ji visada reiškia aktyvumą patenkinant tam tikrus poreikius arba, ir tai yra svarbu, ji visada yra kažkaip motyvuota...“ (Stančič, 1981, p. 34). Tam tikru aspektu atkreipiamas dėmesys į dvipusį individo adaptacinio elgesio santykį jį suprantant kaip asmenybės santykį su pačiu savimi ir visuomene, kuriai jis priklauso, „kartu bandant apibrėžti atskiriančiąsias (distinkcines) asmeninės ir socialinės adaptacijos ribas“ (Juodraitis, 1999, p. 24).

Adaptacijos (pirmiausia socialinės adaptacijos) proceso sėkmė (nesėkmė) priklauso nuo asmenybės struktūros ypatumų bei socialinės aplinkos reikalavimų lygio, galimybių juos vykdyti ir atitinkamo aplinkos pritarimo bei palaikymo. Akivaizdu, kad vertinant asmenybės savybes ir bruožus bei galimas jos reagavimo į įvairias aplinkybes ir situacijas formas bei kryptis galima daryti prielaidą apie galimybes susidurti tiek su asmeninės, tiek su socialinės adaptacijos problemomis. Individo adaptaciniai gebėjimai (adaptacinis potencialas ir jo pokyčiai) ypač išryškėja ištikus frustracijai arba stresinėse situacijose, turint omenyje dar ir tokią svarbią aplinkybę kaip mokėjimas įvertinti tokių situacijų įtaką asmenybės funkcionavimui. Mūsų nuomone, toks mokėjimas (nors šios sąvokos vartojimas tokiame kontekste gali būti ginčytinas) glaudžiai susijęs su vaikystėje vykstančiais socializacijos procesais, kurie „gali būti suprantami ir įvertinami tik toje visuomenėje, kurioje yra atitinkamas požiūris į vaikus, kaip į visaverčius socialinius individus, turinčius vidines potencines socializacijos galimybes, ir kurioje yra sudaromos atitinkamo elgesio su vaikais taisyklės, palaikančios šios socializacijos procesus ir galimybes vaikams aktyviai veikti aplinkoje.“ Toliau pabrėžiama, kad „tuo pačiu turi būti sudarytos sąlygos vaikų socialinei prigimčiai atsiskleisti ir santykiams su žmonėmis formuotis“ (Juodaitytė, 2002, p. 150).

Iš esmės socializacija „plačiaja prasme suprantama kaip nuolatinis žmogaus tobulėjimas sąveikaujant su mikro- ir makro- aplinka. Individas perima socialinę patirtį, kai yra ugdomas (t. y. tada, kai jį tikslingai formuoja kiti žmonės) ir tada, kai jį veikia įvairūs stichiniai,

dažnai prieštaringi socialiniai veiksniai. Siaurąja prasme socializaciją suprantame kaip specifines pedagogiškai orientuotas programas, kurių metu ugdymo institucijos, nevyriausybinės organizacijos ar privatūs asmenys siekia padėti vaikams ir jaunimui įsivinti socialines normas bei kultūrinės vertybes“ (Kvieskienė, 2000, p. 49). Galima konstatuoti, kad atskleidžiant socializacijos esmę įvardytos ir tam tikros šio proceso prielaidos, būtent mikro- ir makro- (galima įvardyti taip pat ir mezo- bei egzo-) aplinkos poveikio ir jos valdymo organizavimo reikšmingumas, galimų nenuspėjamų ir trikdančių veikiančių veiksnių tikimybė ir pan. Esmė ir problema ta, kuriame asmenybės raidos etape atitinkamų veiksnių poveikis bus intensyvesnis ir mažiau pasiduos tikslingam valdymui.

Nereikalauja įrodymų aksioma, kad žmogus yra biosociali būtybė ir savo socialinį kryptingumą įgyja socialinėje aplinkoje. Nuo gimimo pirmoji ir artimiausia socialinė aplinka, su kuria sąveikauja vaikas, yra šeima, kurios socioekonominis, intelektinis, kultūrinis statusas ir su šiais komponentais susijęs šeimos ugdymo stilius, dispozicija ir mikroklimatas kartu su kitais svarbiais veiksniais formuoja asmenybės savybių pagrindus, dorinių normų įvaldymo dinamikos ypatumus, socialinio kryptingumo specifiką ir pan.

Aptariant šeimos institucijos, kaip vienos iš socializacijos prielaidų, situaciją tenka konstatuoti, kad „1997 metų tyrimų duomenimis, Lietuvoje buvo 317 tūkstančių bedarbių, o nedarbo lygis siekė 15,6 proc.“ Šie duomenys gerokai skiriasi nuo oficialių Darbo biržos duomenų (Pranešimas apie žmogaus socialinę raidą Lietuvoje, 1997). Tačiau pastarųjų metų oficialūs duomenys priartėja prie šių skaičių. Antai 2000-ųjų pradžioje oficialus nedarbas Lietuvoje pasiekė iki šiol nebūtą mastą – 10 proc. (Rupšienė, 2001, p. 145). Skirtinguose šaltiniuose pateikiamų duomenų analizė leidžia teigti, kad „smukęs pragyvenimo lygis bei skurdas stumia žmones į neviltį, kelia rimtus susirgimus, netgi savižudybes, provokuoja nusikalstamumą bei visuomenėje smerktinų pragyvenimo šaltinių naudojimą. Visa tai lemia šeimoje augančių vaikų savijautos nestabilumą, gebėjimo adaptuotis aplinkoje sutrikimą, neadekvatų požiūrį į esmines gyvenimo vertybes“ (Rupšienė, 2001, p. 145–146). Dideli būtiniausių poreikių tenkinimo galimybių skirtumai ir interesų konfliktai transformuoja individualumo ir socialumo santykį, supriešina atskiras visuomenės grupes ir trikdo adaptacijos ir socializacijos procesus. Tokia situacija modeliuoja „socialinės atskirties“ žmonių grupės atsiradimo reiškinį, kuris lemia jų menkas perspektyvas normaliai funkcionuoti mūsų visuomenėje, ir jų sąlyginė gerovė priklauso tik nuo išorinių veiksnių. Akivaizdu, kad tik „socialinės atskirties“ asmenų šeimose ugdomos asmenybės psichosocialinė raida veikiama daugelio papildomų neigiamų veiksnių, stabdančių visapusišką socialinę adaptaciją. Skirtingų institucijų duomenimis, nuo 1995 metų rajonų (miestų) vaikų teisių apsaugos tarnybų įskaitoje nedarnių (asocialių) šeimų padaugėjo 65 proc., o vaikų jose – 44 proc. (Juodraitis, 2001). Duomenys apie tarnybų įskaitoje (gali būti, kad tai neatspindi tikrosios padėties) esančias nedarnias šeimias pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Nedarnių (asocialių) šeimų ir jose ugdomų vaikų dinamika

Statistikos rodikliai \ Metai	1995	1998	1999	2000	2001
Nedarnių (asocialių) šeimų skaičius	9709	14937	15144	16043	18114
Vaikų šeimose skaičius	25604	34328	34379	36856	40276

Atlikta nemažai tyrimų siekiant nustatyti delinkvenciją lemiančius veiksniai ar jų grupes šeimos aplinkoje ir bandant klasifikuoti šeimias pagal įvairių veiksnių vyravimą. Viena siūlomų klasifikacijų yra tokia:

- Tipinė tradicinė šeima; vaikai nusikalsta dažniausiai atsitiktinai, dėl neigiamos draugų ar kitų aplinkinių įtakos (10–15 proc.).
- Šeima su tam tikra struktūrine ar kitokio pobūdžio (dažniausiai sociokultūrine) deformacija, kurioje kriminogeninė grėsmė vaikams yra pusantrą karto didesnė negu tipinėje šeimoje (60 proc.).

– Šeima, kuriai būdinga visiška struktūrinė ir moralinė deformacija su ryškia kriminogentine rizika vaikų atžvilgiu. Akivaizdu, kad šio tipo šeimų Lietuvoje daugėja.

Atskirų sociologinių nepilnamečių delinkventų ir jų tėvų apklausų rezultatai parodė, kad laisvalaikio su paaugliais nuolat bendrauja tik 10 proc. (tėvų nuomone) ir 4 proc. (paauglių nuomone) tėvų; retkarčiais bendrauja 51 proc. (tėvų nuomone) ir 20 proc. tėvų (paauglių nuomone); dauguma paauglių (67 proc.) teigia, kad tėvai su jais visai nebendrauja. Tik 39 proc. jų tėvų sutiko su tokiu paauglių bendravimo vertinimu (Adomavičienė, 2001).

Remiantis įvairių autorių tyrimų duomenimis, konstatuojama, kad neigiamo elgesio pagrindai, dažnai susiformuojantys nepalankiomis šeimos psichosocialinio mikroklimato sąlygomis, tampa asmenybės sociopatogenezės proceso pirmąja stadija. Ši stadija iš esmės atitinka latentinę socialinės vaiko deformacijos stadiją, kurioje elgesys dar neįgauna asocialaus kryptingumo ir pasireiškia nedrausmingumu, prieštaravimų, kaprizų ir panašia forma (Arzumanian, 1980). Vėlesniuose raidos etapuose, įsitraukdamas į įvairesnes ir kartais komplikotas ekstremalių socialinio gyvenimo situacijų sritis, individas turi galimybę pakoreguoti savo vertybių sistemą ir nuostatas arba dar labiau įtvirtinti jau turimus neigiamos patirties pradus. Nustatyta, kad „socializacijos ir socialinės orientacijos lygio kilimas leidžia jį išryškinti, reakcijas skirstyti į nepalankius išorinius poveikius. Tokiomis sąlygomis anksčiau difuziškai pasireiškiančios vaiko nuostatos į neigiamą elgesį laipsniškai stiprėja, įsitvirtina ir įgauna ryškiają antisuomeninio kryptingumo formą“ (Arutiunian, 1983, p. 37).

Empiriniais tyrimais nustatytos konkrečios aplinkybės, lemiančios nepilnamečio patekimą į nepalankiai veikiančias mikroaplinkos sąlygas, iš kurių išskiriamos:

1. Nedarni šeima → nepalanki aplinka.

Nedarnioms šeimoms dažniausiai būdingas vaiko elgesio nukrypimas. Tokiose šeimose išaugę vaikai, bendraudami su kitais pedagogiškai apleistais bendraamžiais, suformuoja atitinkamos pakraipos mikrogrupes.

2. Nedarni šeima + mokyklos pedagoginės veiklos apleistumas → nepalanki aplinka.

Nepakankama nepilnamečio iš nedarnios šeimos pakitusio elgesio korekcija įvairiomis pedagoginio–psichologinio poveikio priemonėmis mokykloje gali lemti jo patekimą į neigiamą aplinkos poveikio įtaką.

3. Blogas pažangumas mokykloje → neigiamas mikroaplinkos poveikis.

Blogas mokymosi rezultatyvumas tampa neigiamo požiūrio į mokymąsi priežastimi, formuojasi neigiamos nuostatos darbo, pedagogų, mokyklos apskritai atžvilgiu.

4. Normali sociogenezė → neigiamas mikroaplinkos poveikis.

Kai nepilnamečio elgesio genezė atitinka socialinių normų reikalavimus, mokymosi pažangumas būna gana aukštas, tačiau jau pasireiškia pirmieji elgesio pokyčiai, mokymosi interesų menkėjimas. Nemaža atvejų, kai nepilnametis, kurio sociogenezė normali, patekęs draugų su antisuomeninėmis nuostatomis įtakon, atlieka įstatymus pažeidžiančius veiksmus.

5. Amžiaus ypatumai → neigiamas mikroaplinkos poveikis.

Nustatyta, kad vyresnių paauglių teisėtvarkos pažeidimų ir nusikaltimų procentas didesnis, lyginant su nepilnamečiais apskritai (Arutiunian, 1983).

Lyginant įvairius statistikos duomenis galima konstatuoti, kad pastarąjį dešimtmetį nepilnamečių padaromų nusikaltimų padaugėjo 2,1 karto. 1997 metais tai sudarė 16,3 proc. visų atskleistų nusikaltimų. Sunkių kriminalinių nusikaltimų skaičius per septynerius metus padidėjo tris kartus. Dažniausiai vyrauja turtiniai nusikaltimai (vagystės); jie sudaro 67 proc., o chuliganizmas – apie 8 proc. bendro išaiškintų nepilnamečių padarytų nusikaltimų skaičiaus. Šios amžiaus grupės paaugliai vis dažniau padaro smurtinius nusikaltimus.

1999 metais išnagrinėta 5070 nusikaltimų, padarytų nepilnamečių arba jiems dalyvaujant; tai sudaro 16,1 proc. visų nusikaltimų, ir vis dažniau įstatymus pažeidžia jaunesni nei 14 metų vaikai. Situaciją komplikuoja tai, kad sunkėja nepilnamečių padarytų nusikaltimų pobūdis. Pavyzdžiui, nuo 1990 iki 1997 metų nepilnamečių padarytų plėšimų skaičius padidėjo 7,5 karto. Vis dažniau ir vis jaunesni nepilnamečiai nusikalsta ir padaro kitus teisės pažeidimus pakartotinai (Pranešimas apie žmogaus socialinę padėtį Lietuvoje, 1999).

Vertinant nepilnamečių socialinės patirties kokybinį turinį, jų psichofizinės raidos ypatumus ir susiklosčiusią ekonominę–socialinę šalies situaciją logiška, kad „krizinių grupių“ asmenų, patenkančių į minimalios ir vidutinės (sustiprintos) priežiūros nepilnamečių institucijas, skaičius nuolat kinta – jų daugėja.

Nepilnamečių vidutinės priežiūros institucijų ugdytinių socialinės adaptacijos kintamųjų sąveika

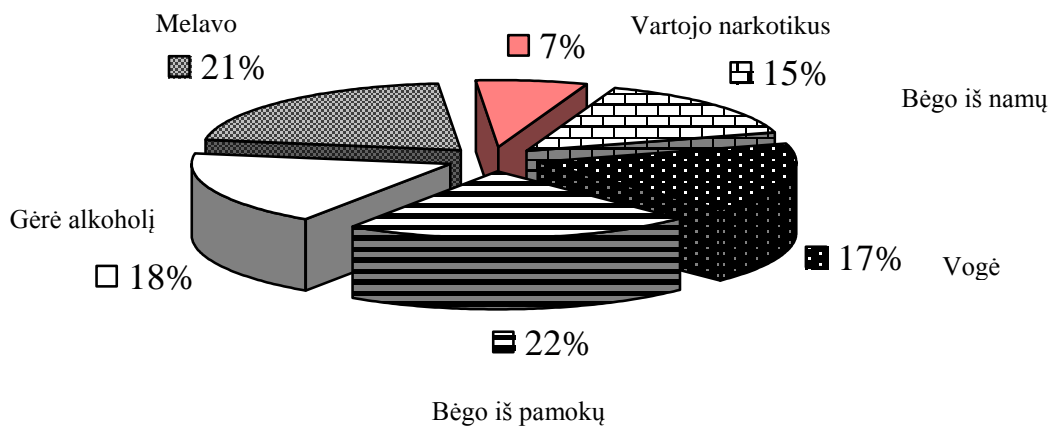
Pastaruoju metu Lietuvoje funkcionuoja keturios vidutinės (sustiprintos) priežiūros nepilnamečių įstaigos: treji specialieji vaikų auklėjimo ir globos namai berniukams (Veliučioniuose, Vilniaus raj., Vilniaus apskr., Čiobiškyje, Širvintų raj., Vilniaus apskr., Gruzdziuose, Šiaulių raj., Šiaulių apskr.) ir vieni specialieji auklėjimo ir globos namai mergaitėms (Vilniaus m.). Ugdytinių skaičius jose svyruoja nuo 190 iki 270, t. y. nuolat kinta. Tai lemia daugelis kintamųjų, iš esmės trikdančiai veikiančių įstaigų pedagoginį–korekcinį darbą (ugdomų grupių sudėties planavimą, ugdomąją veiklą, individualaus terapinio darbo gairių numatymą ir kt.). 2002–2003 mokslo metų pradžioje ugdytinių įstaigose labai sumažėjo, nes įgyvendinant Nepilnamečių justicijos koncepcijos nuorodas į šias institucijas nepilnamečiai siunčiami tik teismo sprendimu.

Tyrimų (dokumentacijos analizės, pokalbiai su pedagoginiu personalu, ugdytiniais ir kt.) metu išsiaiškintos gana įvairios patekimo į priežiūros įstaigas aplinkybės, tačiau iš esmės veikia gana primityvus mechanizmas: asociali, nepilna ar nedarni šeima, „socialinės atskirties“ grupės šeima, atitinkamai iškreipti ir asmenybės raidą neigiamai veikiantys santykiai (niekinimas, smurtas ir prievarta, išnaudojimas, vaikų sąskaita gaunant įvairias socialines išmokas, ir pan.), socialinio statuso kaita grupėje (šeima, bendraamžiai, pedagogai ir kt.) ir vertybių sistemos transformacijos neišvengiamai lemia elgsenos pokyčius. Pagrindinių poreikių (maisto, saugumo, grupinės priklausomybės ir kt.) tenkinimas lemia dvipusį procesą: homogeninių grupių susidarymą (daugeliu atvejų sprendžiant visiems bendras socialines–psichologines problemas įtakos turi ir atitinkamo amžiaus tarpsnio ypatumai) ir tokių grupių aktyvumą, įgaunantį dažnai ir asocialų, nusikalstamą pobūdį.

Vertinant „kriminalinę“ ugdytinių istoriją akivaizdi viena tendencija: dokumentuose įvardijama nuo 25 iki 35 įvairių pražangų rūšių (mokyklos nelankymas, bėgimas iš namų arba globos namų, valkatavimas, išmaldos prašinėjimas, vagiliavimas, svaiginimasis tabletėmis arba alkoholiu, agresyvumas ir pan.), iš kurių delinkventiškos iš esmės yra „automobilių vagystės, plėšimai, teisėtvarkos pažeidimai smurtaujant, agresyvus nusikalstamas elgesys, bandymas nužudyti“, ir jų santykis su kitomis pražangomis įvairiose priežiūros įstaigose svyruoja nuo 5–7 iki 67–75 proc. (tai lemia nuolatinė ugdytinių kaita institucijose ir jų patekimo aplinkybės). Dėsninga tai, kad pažeidimų pobūdis ir specifika kinta ne tik dėl ugdytinių amžiaus, patekimo ir gyvenimo priežiūros įstaigose laiko ir trukmės, ugdymo tęstinumo globos įstaigose (Gruzdžiai, Čiobiškės ir vėliau Veliučionys) bei įgytos patirties, bet ir nuo atitinkamo laikotarpio besikeičiančių socialinių, ekonominių ir kitų sąlygų. Išanalizavus psichosocialinės adaptacijos problemų 1993–1999 m. dinamiką Gruzdžių specialiuose globos namuose galima konstatuoti sąlyginį agresyvumo, teisėtvarkos pažeidimų, vagysčių, kaip patekimo į globos įstaigą priežasčių, procentinį (nuo 2–3 iki 35–67 proc.) didėjimą, nors atvejų, kai įvardijamos tokios pražangos kaip mokyklos nelankymas, bėgimas iš namų, valkatavimas bei vagiliavimas, procentinė išraiška taip pat nemažėja (nuo 15–25 iki 55–70 proc.). Iš esmės galima prielaida (norint tiksliai konstatuoti būtina atlikti išsamius kompleksinius daugelio kintamųjų tyrimus), kad kai kuriose iš keturių tirtų priežiūros įstaigų nuo 50 iki 75 proc. atvejų ugdytinio „kriminalinė biografija“ yra socialinės politikos pokyčių padarinys ir tam tikra jų dalis turėtų būti vertinami kaip aukos (viktinologinis aspektas).

Priežiūros įstaigų (PĮ) ugdytinių apklausa (anketiniai duomenys ir tiesioginio bendravimo rezultatai) šį problemos aspektą leidžia vertinti jų asmeniniu pražangos rūšies interpretavimu (žr. 1 schemą).

1 schema. PĮ ugdytinių įvardytos patekimo į instituciją priežastys

Gana iškalbingas yra tas faktas, kad vis dėlto didžioji dalis visų keturių Lietuvoje veikiančių priežiūros įstaigų ugdytinių (apie 74 proc.) jaučiasi pelnytai patekę į šias ugdymo institucijas. Iš esmės tai koreliuoja su patekimo į įstaigą priežasčių duomenimis (svaresnės patekimo į įstaigą priežastys svyruoja iki 67–75 proc.).

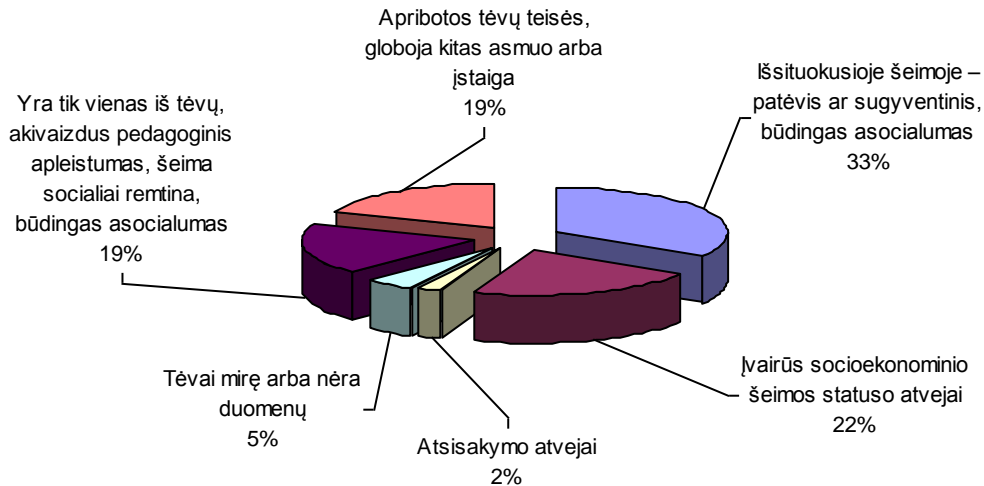
Sudėtinga tiksliai pateikti ugdytinių biografijos ir psichosocialinės „anamnezės“ duomenų charakteristiką: pernelyg didelė jų kaitos PĮ dinamika ir problemiška (kompleksinio neigiamo poveikio aspektu asmenybės struktūros pokyčiams) šeimos gyvenimo ir sociokultūrinės bei ekonominės padėties situacija. Tirtose keturiose įstaigose, besiskiriančiose ugdytinių skaičiumi, patekimo aplinkybėmis, ypač specifiniais amžiaus ypatumais, išaiškėja vienas bendras dėsningumas: nepalanki, trikdančiai veikianti šeiminių „ugdymo“ situacija. Dažniausiai nurodomos tėvų skyrybos, dažnas likęs vienas tėvų yra bedarbis. Taip pat konstatuojamas jų polinkis į asocialų gyvenimo būdą, nemažai atvejų, kai tėvų teisės atimtos arba apribotos, vienas iš tėvų įkalintas, tėvai vaikų atsisakė ir pan. Tokių nepalankių nepilnamečio psichosocialinio vystymosi šeimoje sąlygų atvejų yra nuo 75 iki 85 procentų, ypač tai išryškėja tiriant Čiobiškio priežiūros įstaigos ugdytinių biografijų duomenis.

Apklausų metu tėvų išsiskyrimo faktą minėjo net 49,2 proc. respondentų, tik vienas iš tėvų augino 43,8 proc. dabartinių PĮ ugdytinių, 6,2 proc. iš jų tėvų apskritai neturi. Vaikų namuose augo 20 proc. apklaustųjų, 23 proc. ugdytinių dažnai keitėsi globos ir auklėjimo sąlygos (gyvenimas vaikų namuose, pas gimines ir pan.).

Apibendrinus per 20 įvairių šeimos sociokultūrinės ir ekonominės padėties situacijų derinių (socialinės padėties grafoje nurodoma „išsituokę“, „gyvena atskirai“, „motina – teista narkomanė“, „gyvena šiukšlynuose, vaikais nesirūpina“, „vaiko auklėjimui įtakos neturi“, „socialiai remtini, bedarbiai, girtuokliauja“ ir pan.), galima teigti, kad tik 7–10 proc. nepilnamečių priežiūros įstaigų ugdytinių šeiminių aplinkos situacija sąlygiškai galėtų būti įvertinta kaip patenkinama. Duomenys apie ugdytinių šeimos ypatumus pateikiami 2 schemeje.

Apibendrinant tyrimo metu gautus duomenis galima konstatuoti, kad į priežiūros įstaigas dažniausiai patenka nepilnamečiai, kurių asmenybės raidą ir elgsenos pokyčius lemia tiek „šeimos“ ugdymo stilius, dispozicija, ekonominis bei sociokultūrinis statusas, tiek ir „kritiniu“ laikotarpiu nenustatytas „socialinės atskirties“ tęstinumas (nuo mažens ugdoma globos namuose, iš šeimos genogramos matyti, jog vienas iš ugdytinio tėvų ugdytas globos institucijose).

2 schema. **Priežiūros įstaigų ugdytinių šeimos sociokultūrinės ir ekonominės padėties situacija**

Akivaizdu, kad iki patekimo į vidutinės priežiūros įstaigą daugelio ugdytinių socialinės adaptacijos procesą trikdė įvairūs neigiami veiksniai, kurie pastebimai transformavo ir atskirus asmenybės struktūros komponentus, ir socializacijos tęstinumą (nepertraukiamumą). Vertinant sudėtingą nepilnamečių delinkventų psichosocialinę raidą svarbu pašalinti arba iki minimumo sumažinti trikdančių veiksnių įtaką jų resocializacijos priežiūros institucijoje laikotarpiu užtikrinant tinkamą ir efektyvių socioeducacinių priemonių taikymą. Atliekant nepilnamečių vidutinės priežiūros įstaigų veiklos edukacinę ir psichosocialinę analizę vienas diagnostinis blokas buvo sukonstruotas psichosocialiniam ugdytinio „portretui“ ir jo tipologijai išsiaiškinti. Diagnostiniuose konstruktuose „Kriminalinė istorija“, „Biografija ir psichosocialinė anamnezė“, „Ugdytinio psichosocialinė situacija PĮ (čia ir dabar)“, „Ugdytinio psichosocialinė situacija: ateities projekcijos“ greta kitų parametru preliminarai paaiškėjo ir socioeducacinių ugdytinių socialinės adaptacijos prielaidos (žr. 2 lentelę).

2 lentelė. **Socioeducacinių nepilnamečių priežiūros įstaigų ugdytinių adaptacijos prielaidos**

Adaptaciją trikdančių veiksnių kintamosios	Socioeducacinių adaptacijos prielaidų kintamosios
<ul style="list-style-type: none"> Vertinant PĮ ugdytinių „kriminalinę istoriją“ išryškėja dėsningumas: apie 40–50 proc. jų iki patekimo arba patekus į globos įstaigą nustatomi pastebimi elgesio pokyčiai (agresyvus elgesys, piktybiškas elgesys mokytojų ir draugų atžvilgiu, gyvūnėlių kankinimas ir žudymas, agresijos ir pykčio protrūkiai ir kt.). Ypač akivaizdus šis santykis (59,6 proc.) Čiobiškio PĮ nustatant ugdytinių elgesio patologiją, mišrų elgesio ir emocijų sutrikimą, pataloginį asmenybės vystymąsi, socializuotą elgesio sutrikimą ir kt. Galima prielaida, kad greta kitų veiksnių įtakos turi ir „kritinio“ amžiaus ypatumai bei išryškėjančios „kalėjimo subkultūros“ poveikis. 	<ul style="list-style-type: none"> Būtinai „stebimasis–inkubacinis“ laikotarpis (bent iki 4–6 savaičių) patekus į PĮ analizuojant ugdytinio problemas ir vertinant jų tolesnės psichosocialinės raidos perspektyvas (tiksliai nei dokumentuose elgesio ir emocijų sutrikimų nustatymas, darbo formų parinkimas ir koregavimas, ugdomosios grupės parinkimas ir kt.). Galima prielaida, kad šis „atskirties“ laikotarpis gali turėti įtakos ne tik švelninant adaptacijos PĮ specifika, bet ir leistų išvengti traumuojančių (psichiškai ir fiziškai) imatrikuliacijos padarinių.

Adaptaciją trikdančių veiksnių kintamosios	Socioedukacinių adaptacijos prielaidų kintamosios
<ul style="list-style-type: none"> ▪ Specifinė (dokumentacijos analizės lygmenyje) yra Vilniaus mergaičių PĮ ugdytinių „kriminalinės istorijos“ situacija: 20,7 proc. ugdytinių inkriminuojamas agresyvumas, žiaurus elgesys su artimaisiais, elgesio problemos dėl hormoninės veiklos pokyčių, bendra veika su teisėtvarką pažeidinėjančiais draugais. Daugumai jų būdinga bėgimas iš namų, mokyklos, valkatavimas, svaiginimasis alkoholiu bei įvairiomis narkotinėmis priemonėmis. ▪ Preliminari PĮ ugdytinių biografijos ir psichosocialinės „anamnezės“ studija leidžia daryti išvadas, kad daugumai jų ugdymo įstaigoje (globos namuose, mokykloje, internate) tiek pedagogai, tiek kitos atitinkamos tarnybos neskyrė pakankamai dėmesio (suprantama, tai lemia objektyvios ir subjektyvios priežastys), o tai ateityje komplikavo ir taip sudėtingą nepilnamečio ugdytinio socializacijos procesą (atstūmimą, nesėkmes mokantis, konfliktus, pamokų praleidinėjimą ir bėgimą iš jų...). ▪ Dauguma PĮ ugdytinių suvokia tikrąją savo situaciją ir adekvačiai vertindami patekimo (nusiuntimo) į instituciją aplinkybes, adaptacijos joje proceso ypatumus sugeba gana gerai įveikti ir kontroliuoti. Suprantama, tai tiesiogiai susiję su kiekvieno ugdytinio tipologiniais ypatumais (epileptoidinis, isterinis–disharmoninis infantilinis, reaktyvinis–labilusis cikloidinis ir kiti charakterio tipai; to nustatyti galimybės nebuvo), institucijoje „nusistovėjusiomis“ taisyklėmis ir tradicijomis (deja, turinčiomis daug kalėjimo subkultūros elementų). Įtakos turi ir daugumos ugdytinių specifinis potyris greitai priprasti (tai nereiškia būtinai paklusti) prie įvairių globos institucijų reikalavimų. ▪ Ugdytinių PĮ sistemoje vykstančio adaptacijos proceso struktūroje įvardijamas (pačių nepilnamečių terminija) „išlikimo“ komponentas. Jį sudėtinga tiksliai įvertinti (būtinai ilgalaikiai tyrimai), tačiau galima prielaida, kad omenyje turima ne tik „kalėjimo subkultūra“ (įvesdinimas – „imatrikuliacija“ įvertinant potencialią ugdytinio hierarchinę padėtį įstaigoje). Šis specifinis ir sudėtingas procesas gali būti susijęs ir su įstaigos tęstinėmis tradicijomis (biheioristinis ugdymo metodas, nuobaudų ir skatulių sistema, kuria autoritarinio stiliaus auklėtojas gali įvairiai piktnaudžiauti, darbinio ugdymo užsiėmimai, kuriuos dalis ugdytinių suvokia kaip vieną iš nuobaudos būdų ir pan.). ▪ Ugdytinių PĮ santykiai konstruojami „vertikalės“ principu (tai dažniausiai susiję tiek su santykiais su pedagogais, ypač „režimo“ auklėtojais, tiek su kitais ugdytiniais). Bendraujant tarpusavyje gausiai vartojamas žargonas, kalinių slengas (atspindintis kalbėtojo hierarchiją, statusą ir užimamą padėtį „adepto“ atžvilgiu), taip pat palydimieji verbaliniai–motoriniai signalai (pakeltas balso tonas, gąsdinimas, fiziniai niuksai, spyriniai ir kt.). Palaikant santykius svarbios (sureikšmintos) „kietumo“, <i>ad honores</i> (garbės) sąvokos ir jas pabrėžiantys terminai. Gana plačiai vartojamos pravardės (tai išryškėja neformalių, grupėse surengtų susitikimų metu). ▪ Dvipakopė santykių sistema (pedagogų poveikio būdai ir „aukštesnės hierarchinės“ padėties ugdytinių poveikis) lemia dalies nepilnamečių nuolatinę baimę ir įtampą laukiant galimų sankcijų, pažeminimo, „atidirbimo“ tualete ar kitur... Tai trikdo ne tik tolesnės adaptacijos ir socializacijos procesų plėtotę, bet ir lemia tolesnes asmenybės struktūros transformacijas (nerimastingumą, pasitikėjimo aplinka nebuvimą, baimę, kerštingumą, autoagresiją ir kt.), o tai neišvengiamai dar labiau komplikuoja santykius tiek su aplinka, tiek ir su pačiu savimi (asmeninė adaptacija). 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Resocializacijos aspektu PĮ ugdytinėms mergaitėms svarbu ne tik jų psichologinių–fiziologinių ypatumų įvertinimas (psichologų, socialinių pedagogų, medikų), bet ir nuolatinis tokios komandos darbo (visą parą) režimas, užtikrinant dažnai atsirandančių problemų sprendimą laiku (baimė būti nubaustoms pažeidus režimą, demonstratyvios savižudybės, „nemotyvuotas“ agresyvumas ir kt.), ypač vertinant ugdytinių didesnę priklausomybę nuo narkotinių medžiagų ir alkoholio. ▪ Kiekvienoje ugdymo įstaigoje dirba specialistų komanda (pedagogas, socialinis pedagogas, psichologas, specialusis pedagogas, logopedas), galinti tinkamai organizuoti vaikų raidos procesą ir pašalinti arba bent koreguoti nepageidaujamas asmenybės struktūros transformacijas. ▪ Įstaigoje užtikrinamas nuoseklus rūpinimasis vaikais (ugdytinių saugumas, tinkamos buitinės ir psichosocialinės ugdymo sąlygos, galimybė baigti pagrindinę mokyklą, įgyti profesiją, formuoti socialinius įgūdžius ir kt.) ir jų socialinio tinklo išsaugojimas (ryšiai su tėvais, artimaisiais, globėjais, buvusią ugdymo institucija). ▪ Ugdytinių grupė (ne daugiau kaip 6–8 nepilnamečiai sudaroma atsižvelgiant į asmenybės ypatumus ir „kriminalinę biografiją“, destruktivius psichosocialinės aplinkos poveikio požymius. Asmenys, kurių elgesio sutrikimus nulėmė ligos, turėtų būti ugdomi specialioje, tokios etiologijos nulemtos delinkvencijos nepilnamečiams įsteigtoje įstaigoje. Optimalus problemos sprendimas: ugdytiniai siunčiami į įstaigas atsižvelgiant į jų amžių, išsimokslinimą bei mokslumą, nusikaltimo pobūdį, fizinės ir psichinės sveikatos būklę. ▪ Ugdytinių gyvenimo ir veiklos individualumo plėtra siekiant ugdyti nepilnamečių savarankiškumą, atsakomybę už savo veiksmus bei jų padarinius sudarant sąlygas saviraiškai, poilsiui, žaidimams, mokymuisi, savitvarkai, taip pat plėtojant „pasitikėjimo asmeniu“ praktines prielaidas. Ugdytinis laikosi numatyto dienos režimo, įsisaugojęs (netaikant kiek įmanoma biheioristinių principų) jo reikšmingumą ne tik ugdymo sėkmei, bet ir fizinei bei psichinei sveikatai (saugumo poreikio tenkinimas).

Adaptaciją trikdančių veiksnių kintamosios	Socioeducacinių adaptacijos prielaidų kintamosios
<ul style="list-style-type: none"> ▪ „Čia ir dabar“ ugdytinių psichosocialinę situaciją PĮ lemia ir nuolatinės jų kaitos (tai yra iš esmės natūralus procesas, priklausant nuo daugelio veiksnių), skirtingo, amžiaus (pvz., 1–4 klasių ugdytinių amžius svyruoja nuo 7 iki 16 metų), ugdytinių „kriminalinės“ biografijos (vienoje grupėje ugdomi nusiųsti į įstaigą ir už bėgimus iš mokyklos, valkatavimą, ir už plėšimus, agresyvių elgesį vaikai), taip pat skirtingos psichofizinės būklės (sutrikusio intelekto, psichikos problemų turintys nepilnamečiai). ▪ Ryškios autoritarinio ugdymo nuostatos, grindžiamos pedagoginiu pesimizmu („viską lemia genai“, „jie ateina užprogramuoti“, „vis tiek dauguma jų grįžta į savo ankstesnę aplinką“ ir pan.). Tokia nuostata griaua motyvacinius ir prasminius pedagoginės veiklos pamatus. ▪ Pedagoginį pesimizmą idėjiškai ir psichologiškai „maitina“ ne tik tikėjimas veiklos nerezultatyvumu, beviltiškumu, bet ir žinojimas, kad nėra edukacinės veiklos tęstinumo auklėtiniui palikus įstaigą. ▪ Per mažai skiriama dėmesio vaiko ateičiai, jo gyvenimo perspektyvai. Formaliai pasirūpinama situacija „čia ir dabar“. Menkai diegiami socialiniai, buitinės savitarnos ir darbo įgūdžiai. Buitinė savitarna ir darbas kartais suprantami (tiek pedagogų, tiek ugdytinių) kaip bausmė. ▪ Vaikai turi per mažai galimybių savarankiškai organizuoti ir struktūrinti veiklą bei laisvalaikį pagal savo interesus. Atskirais atvejais išaiškėja šokiruojantis bibliotekos, sporto inventoriaus ir kito ugdymui reikalingo materialinio inventoriaus bei mokymo priemonių trūkumas, skurdas, jų fizinė ir moralinė senatis. ▪ Autoritarizmas ir humaniškumo stoka pasireiškia dar ir tuo, kad PĮ dažniausiai nepavyksta sudaryti tokios edukacinės aplinkos, kuri (tiek turinio, tiek organizacinės formos prasme) atitiktų savitus specifinių ugdytinių poreikius. 	<ul style="list-style-type: none"> ▪ Įstaigos veikla nukreipta ne į nepilnamečio „atskyrimą“ nuo trikdančiai veikiančios socialinės aplinkos, bet į jo socialinių įgūdžių, bendrojo ugdymo, elgsenos korekcijos plėtotę (individualios ir grupinės elgsenos korekcijos ir resocializacijos programos, kurios padėtų ugdytiniams grįžti ir įsitraukti į aktyvų ir prasmingą visuomenės gyvenimą). ▪ Darbuotojų nuomonių struktūroje matyti tam tikrų humanistinių nuostatų apraiškos: <ul style="list-style-type: none"> – Būtina geriau pažinti ugdytinių ir jų gyvenimo istorijas sudarant prielaidą veiksmingesniam pedagoginiam poveikiui daryti. – Edukacinis tęstinumas yra vienas iš resocializacijos sėkmės garantų. – Kai kurie išskiria darbą kaip pagrindinę perauklėjimo priemonę. Minimais socialinių įgūdžių ugdymo prioritetas. – Pedagogai, socialiniai darbuotojai ir psichologai pabrėžia individualaus auklėjamojo darbo būtinybę. Jų turimas ugdytinio vaizdinys teigiamas ta prasme, kad vaikas matomas kaip psichologiškai pažeistas, kenčiantis žmogus („<i>Isitempęs, atsitraukiantis</i>“, „nepatikli, bijanti ateities“, „pasimetus“, „ieškantis meilės vaikas“, „kupinas skausmo“, „ilgisi namų“). Pedagoginis optimizmas išreiškiamas tokiais žodžiais: „turime duoti šansą“. Suvokiamos ir pabrėžiamos ne tiek (ir ne tik) psichologinės vaiko delinkvencijos priežastys, bet ir giluminės socialinės priežastys. Suvokiamas vaiko socialinis viktimiškumas. PĮ ugdytinis neretai visai teisingai suvokiamas ne tiek (ir ne tik) kaip pažeidėjas, nusikaltėlis, bet kaip nepalankių socialinių aplinkybių auka, reikalaujanti socialinės paramos ir adekvataus palaikymo socialinės adaptacijos procese.
<p style="text-align: center;">Socializacijos perspektyvų kintamosios</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Dauguma visų ugdytinių savo ateitį įsivaizduoja miglotai. Dažniausiai jie norėtų įgyti paprastą profesiją ir dirbti mažai kvalifikuotą darbą. Kai kurie ugdytiniai minėjo ir retesnius (charizmatinius) amatus/specialybes: kompiuteristas, prezidentas, dainininkas. Daugelis supranta, kad norėdami gauti net paprasčiausią darbą turi baigti mokyklą ir/arba profesinę, aukštesniąją mokyklą. Kaip jau minėta, kai kurie ugdytiniai savo ateitį gali projektuoti gana adekvačiai. ▪ Nė vienoje įstaigoje niekas „nematė“ savo ateities „blatnų“ kompanijoje, vartojančio narkotikus ir alkoholį. PĮ siekiama tinkamai organizuoti socialinių įgūdžių ugdymo (-si) procesą. Tai ateityje turėtų padėti adekvačiau vertinti socialinės aplinkos keliamus reikalavimus ir, tikėtina, sėkmingiau adaptuotis (tiesa, ne visada sėkmingai) organizuojant įvairių rūšių (savitvarka, būreliai, profesinio rengimo pradmenys ir kt.) veiklą taikant tokiose institucijose galimas savivaldos formas, steigiant „pasitikėjimo grupes“, kuomet ugdytiniai turi sąlygiškai daugiau asmeninės ir fizinės erdvės (kambaryje gyvena po vieną arba du, laisviau juda teritorijoje bei mieste ir pan.), kryptingai bendrauja su aplinkiniais (varžybose, diskotekose ir kt.). 	<p style="text-align: center;">Resocializacijos kintamosios</p> <ul style="list-style-type: none"> ▪ Sistemingas darbas su šeima, į šį procesą įtraukiant už nepilnamečių tinkamą grįžimą į gyvenamąją vietą atsakingas institucijas. ▪ Asocialiu elgesiu pasižymintiems nepilnamečiams skiriama pakankamai dėmesio („sustiprintas rūpestis ir priežiūra“) ne tik PĮ ugdymo procese, bet teikiama pagalba ir grįžus iš ugdymo institucijos į nuolatinę gyvenamąją vietą (sukurta specialios socialinės pagalbos tarnybų tinklas). Socialinės pagalbos tarnybos gali būti kuriamos kaip valstybės užsakymą vykdančios viešosios įstaigos arba kaip valstybės ar savivaldybių steigiamos biudžetinės įstaigos.

Numatant priežiūros įstaigų ugdytinių socialinės adaptacijos ir socializacijos perspektyvas būtina turėti omenyje, kad tyrimais įrodyta, jog „uždaro“ tipo įstaigų auklėtiniai, ypač gana

ankstyvame amžiuje patekę į globos institucijas, „kritiniu“ paauglystės tarpsniu pasižymi menka socialine branda, nepasiruošimu normaliems socialiniams ryšiams nustatyti, dideliu nerimu, polinkiu į „maskuojamos“ agresijos protrūkius (Alifanov, 1992, ir kt.). Problema ta, kad PĮ pedagoginio personalo stebėjimai byloja apie daugiau nei trečdalią jų ugdytinių negebėjimą (dėl įvairių priežasčių) socializuotis, ir daugumos jų aktyvumas būna susijęs su asocialios veiklos formomis. Įtakos turi ne tik transformuotą asmenybės bruožų visumą (susiformavusios neigiamos nuostatos, pakitusi vertybių skalė, šeimos ugdymo sistemos poveikis, gyvenimo globos įstaigose trukmė bei patirtis ir kt.), bet ir kai kurių ugdytinių grįžimas į tą pačią socialinę aplinką, iš kurios buvo patekta į globos ar priežiūros institucijas.

Išvados

Asmenybės socialinės adaptacijos ir socializacijos procesų dinamika ir sėkmingumas susiję su daugeliu įvairiu intensyvumu ir dažnai trikdančiais veikiančiais veiksniais ar jų grupėmis. Be ypač svarbių biogenetinių, sociogenetinių ir kitų veiksnių, psichosocialinėje asmens raidoje svarbus vaidmuo tenka šeimai, kurios socioekonominis, intelektinis, kultūrinis statusas ir su šiais komponentais susijęs šeimos ugdymo stilius, dispozicija ir mikroklimatas ugdo asmenybės savybes ir bruožus, dorinių normų ypatumus, socialinio kryptingumo specifiką ir kt.

Šalyje susiformavo „socialinės atskirties“ žmonių grupė, kurioje ugdomos asmenybės raidą veikia daugelis papildomų neigiamų veiksnių, trikdančių socializacijos proceso sėkmingumą. Vienas iš papildomų neigiamų veiksnių yra (tokių šeimų) vaikų patekimas į įvairios paskirties globos įstaigas, tarp jų ir į vidutinės (sustiprintos) priežiūros įstaigas delinkventinio elgesio nepilnamečiams. Tyrimai parodė, kad iš esmės delinkventiškomis galima laikyti nuo 5–7 iki 67–75 proc. nepilnamečių patekimo į įstaigą priežasčių, tačiau daugeliu atvejų ugdytinio „kriminalinė“ biografija yra socialinės politikos pokyčių padarinys. Nors dauguma priežiūros įstaigų ugdytinių savo patekimą į instituciją vertina kaip teisingą, galima tik hipotetiškai numatyti tolesnę jų socializacijos raidą po korekcinio–ugdomojo darbo įstaigoje.

Ugdytinių priežiūros įstaigoje vykstančio socialinės adaptacijos proceso struktūroje pasireiškiantis „išlikimo“ komponentas susijęs ne tik su institucijos specifika („režiminių“ įstaigų subkultūros elementas), bet ir su įstaigos tęstinėmis ugdymo tradicijomis ir metodais (biheavioristiniu ugdymo metodu, įvairiomis nuobaudų ir skatulių sistemomis). Tai lemia tam tikros dalies nepilnamečių nesaugumo, baimės, kerštingumo jausmų plėtotę ir tolesnes socializacijos proceso komplikacijas.

Priežiūros įstaigų pedagoginis (tam tikru lygiu ir padedantysis) personalas suvokia ir pabrėžia ne tik psichosocialines ir kitas, bet ir gilumines socialines ugdytinių delinkventinio elgesio priežastis (viktimologinis aspektas), profesionaliai įvertina geresnio ugdytinių asmenybės pažinimo būtinybę ir atitinkamų ugdomojo–korekcinio darbo būdų bei metodų prioritetus.

Turint omenyje tai, kad 75–85 procentais atvejų buvo nustatytos nepalankios nepilnamečio psichosocialinio vystymosi šeimoje sąlygos ir neigiamai veikianti socialinė aplinka, jų grįžimas į buvusią terpę dažniausiai lemia delinkventiškos elgsenos tęstinumą ir komplikuoatą adaptacijos bei socializacijos raidą.

LITERATŪRA

1. **Adomavičienė L.** Nepilnamečių nusikalstamumo priežastys. Nepublikuotas rankraštis. 2001.
2. **Алифанов С. А.** Лидерство в межличностных отношениях в учреждениях интернатного типа. Докт. дисерт. – Москва, 1992.
3. **Арзумян С. Д.** Микросреда и отклонения социального поведения детей и подростков. – Ереван, 1980.
4. **Арутюнян К. А.** К исследованию роли негативных социальных проявлений в становлении личности несовершеннолетнего правонарушителя. – Факторы педагогической запущенности

- и психологические вопросы коррекции делинквентного поведения несовершеннолетних. – Воронеж, 1983.
5. **Cattell R. B.** Naučna analiza ličnosti. – Beograd, 1978.
  6. **Eysenck H. J.** Crime and personality. – London, 1964.
  7. **Englich H. B., Englich A. C.** A comprehensive dictionary of psychological and psychoanalytical terms. – London, 1970.
  8. **Friedman I.** Phenomenal, ideal and projected conceptions of self, and their interrelationship in normal, neurotic and paranoid schizophrenic subjects. – New York, 1966.
  9. **Juodaitytė A.** Socializacija ir ugdymas vaikystėje. – Vilnius, 2002.
  10. **Juodraitis A.** Asmenybės psichologinės adaptacijos prielaidos. – Šiauliai, 1999.
  11. **Juodraitis A.** Asmenybės elgesio transformacijos: delinkvencija ir prevencijos galimybės. Realising educational problems. ATEE Spring University, – Klaipėda, 2001.
  12. **Калайков И.** Цивилизация и адаптация. – Москва, 1984.
  13. **Kvieskienė G.** Socializacijos pedagogika. – Vilnius, 2000.
  14. **Pranešimas** apie žmogaus socialinę padėtį Lietuvoje. – Vilnius, 1999.
  15. **Rupšienė L.** Šeimotyrų įvadas. – Klaipėda, 2001.
  16. **Stančić V.** Adaptivni potencijal i integracija slijepih. – Zagreb-Rijeka, 1981.

SOCIOEDUCATIONAL PREREQUISITES OF MINOR SUPERVISION INSTITUTION WARDS' ADAPTATION

Assoc. Prof. Dr. Adolfas Juodraitis

University of Šiauliai

Summary

Transformations of personality behavior are determined by many objectively and subjectively functioning factors: the peculiarities of personality structure, attitudes, the influence of social environment, the tendencies of recognition and following the declared norms and rules, etc. In this country a group of „social deprivation“ people has emerged in which the development of personality is under the influence of many additional negative factors which interfere with socialization process. One of additional negative factors is placement of children in different care institutions including the institutions of medium supervision for delinquents. The investigation data have demonstrated that basically from 5-7% to 67-75% of the causes of a minor's placement in the institution might be considered as delinquent ones, but in the majority of cases a „criminal“ biography of a ward is the consequence of social policy changes. Though the majority of supervision institutions' wards consider their placement as fair we may only hypothetically foresee their further socialization development after the corrective-educational period in the institution is over. Bearing in mind that in 75-85% of the cases unfavorable minor's conditions of psychological development in the family and negatively influencing social environment have been identified, returning of them into former surroundings most often determines continuity of delinquent behavior and complicated socialization development.

Keywords: delinquents, social adaptation, words institutions, negative factors, behavior transformations